

zvláštních povinností strojníka, nýbrž jen dle všeobecných ustanovení trestního zákona.

Názor *Friedmannův* (Vorschläge 33), že takové zasahování do práv odp. redaktora, takové nerespektování jeho právního postavení mělo by de lege ferenda stiháno býti trestem jako přestupek proti pořádku ve věcech tiskových, zdá se mně sice se stanoviska theoretického hodným diskusse; avšak ve skutečnosti není, pokud známo, pozorovati žádných takových častějších zjevů, že by ustanovení toho druhu s hlediska praktické potřeby žádoucím se jevílo.

---

### Příspěvek k dějinám lenního práva v Čechách.

Sděluje prof. dr. J. Stupecký.

Dvorským dekretem ze dne 24. května 1806 poslán jest soudům appellačním návrh všeobecného rakouského řádu lenního<sup>1)</sup> s nařízením, by poradily se o něm komise složené podle dv. dekretu ze dne 16. ledna r. 1797,<sup>2)</sup> k nimž může se přibrati také „to neb ono individuum dobře znalé zvláštního zřízení lenního v zemi“. Dále pak se pravilo, že vedle všeobecného řádu lenního mají sice pozůstávati zvláštní práva provinciální a privilegia k manstvím se vztahující, ale jen ta a taková, která zeměpánem výslovně budou potvrzena a tudý k všeobecnému řádu lennímu přidána. Komise měly práva ta a privilegia sebrati a předložiti. Příčinou tou dekret řečený kázal: „Bei dieser den Kommissionen obliegenden Sammlung der Provinzialrechte und Privilegien wird vorzüglich darauf zu sehen sein, a) dass man so viel als möglich die dem Staate in so vieler Rücksicht gedeihliche Gleichförmigkeit der Gesetze befördere, folglich b) mit Übergangung der gleichgiltigen und zufälligen Verschiedenheiten nur die wesentlichen und in der Verfassung oder in erweislich erworbenen Rechten gegründeten Abweichungen aufnehme; dabei ist c) auch zu bemerken, ob die angeführte Abweichung des Provinzialrechts von dem allgem. Entwurfe nicht

---

1) Návrh ten vypracoval dvorní rada professor Jan Bernard šlechtic Fölsch a ve srozumění s ním opravil Zeiller, načež r. 1806 vytištěn jest ve dvorní a státní tiskárně ve Vídni s titulem „Entwurf der allgemeinen österr. Lehenordnung“.

2) Dekretem tím bylo nařízeno, aby o návrhu občanského zákoníka právě dohotoveném radily se v jednotlivých zemích komise, jichž složení zároveň předsáno.

etwa an die Stelle des Entwurfes zum allgemeinen gleichförmigen Rechte erhoben werden soll, endlich *d*) bei der Abfassung des Provinzialrechts nach Möglichkeit die Ordnung des Entwurfes beizubehalten.“ Komisi u pražského appellačního soudu zřízené předsedal president téhož soudu hr. Jan Kazimír Deym, i přináleželi k ní dále app. vice-president Leop. bar. Sternegg, dvorní rada Vilém Hugo bar. Macneven, zástupce gubernia, app. rada Josef rytíř Jordan, zástupce app. soudu a referent, app. rada Josef Albrecht bar. Kapoun, zástupce stavů, gub. rada a kr. fiskus Josef Krtička, zástupce kr. fiskálního úřadu, zemský rada Jan hr. Kounic, zástupce zemského práva, a magistrátní rada Jan Adam Rau, zástupce pražského magistrátu.<sup>3)</sup> Komise probírala návrh jí sdělený ve dnech 11. a 13. dubna 1808.

Hned na začátku první schůze zástupce gubernia uvedl, že v zemi české pozůstává prastaré t. zv. Karlštejnské právo lenní, jež, ačkoli nenajde se žádný reskript nebo nařízení dvorní je potvrzující, přece v deskách dvorských jest vloženo a zachovává se ode dávna na dvorském soudě. Když král. korunní manství Řídká a Čelín spadla v odúmrtí, a nastala otázka, vedle jakého práva nápad ten a nároky manských praetendentů posuzovati jest, vláda zemská r. 1805 předložila právo to kr. české dvorské kanceláři s návrhem, aby došlo výslovného nejv. schválení a bylo předepsáno pro česká manství korunní intra curtem. Důsledně tudíž že správa politická na témž návrhu setrvati a přimlouvati se musí, aby ustanovení téhož práva zůstala.<sup>4)</sup>

Komorní prokurator mínil, že navržený lenní řád jen ku kr. českým manstvím korunním vztahovati se má, i přál si, aby mohl nejprve přednésti „vyličení těchto manství“.

Předseda však prohlásil, že novou osnovu lenního řádu dlužno vzíti v poradu, a teprve, kdyby se ukázalo, že Karlštejnské lenní právo naprosto s ní se nedá srovnati a veskrz musí se zachovati, mohl by se obnoviti onen návrh ke dvoru podaný. A vyličení českých manství korunních a jejich práva že příhodněji se stane při jednotlivých člancích osnovy, než aby přečtlo se především.

Probíral se pak řád navržený článek za článkem. Z podrobností porady té zmíniti se jest o následujících.

V § 47 pravilo se: „Auch die Erbhöfämter sind mit den dazu gehörigen Gütern, Lehen und Mannschaften lehenbar.“ Referent navrhl, aby paragraf ten se vynechal, poněvadž v Čechách žádný dědičný úřad dvorský manstvím není, úřady ty k žádnému statku manskému

<sup>3)</sup> Jako náhradníci byli přítomni gub. rada Frt. X. Tvrdý, app. rada Ignác Hansgirg, zemský rada Jan Fridrich baron Lazari a mag. rada Ondřej Sommer.

<sup>4)</sup> Dvorním dekretem ze dne 13. června 1811 (*Haimervl*, Quellen des böhmischen Lehensrechts [1847] str. 96 a násl.; *Pštros*, Die böhmischen Kronlehen [1861], str. 76 a násl.) prohlášeno, že císař Karlštejnskému právu lennímu sankce neudělil.

nenáležejí, žádné lenní listy o nich se nezřizují, a žádné udílení jich v léno se neděje. Většina však shledala, že uvedený výrok na dědičné dvorské úřady v Čechách dopadá, a usnesla se ničeho nepřipomenouti.<sup>5)</sup>

Podle § 60 udělením léna man obdrží všechna práva s manstvím spojená a všechny užitky, třeba hmotné držení nebylo mu ještě postoupeno, a také není potřebí, aby soudem nebo komisari lenního pána byl uveden v držení, nýbrž má právo sám držby se ujmouti. Per diremta paria vsunuto obmezení: „insoferne die Modalitäten und Förmlichkeiten einer eigenen Einführung in das Lehen durch früher bestehende Provinzialrechte nicht vorgeschrieben wurden“, poněvadž při opětném propůjčení lén na krále Českého spadlých zachovává se způsob ta, že odúmrtí provolá se v městě odumřelému statku nejblížeším, a když ve 14 dnech po projití lhůty provolací odporu nikdo neohlásí a neprokáže bližšího práva k témuž statku, než má král, povolí se soudní uvedení toho, jemuž léno, propůjčeno. Spůsob ta že se zakládá na Zřízení zemském F. 65—67 a starodávném obyčeji. Důkazy se najdou v deskách dvorských. Také dekretem nejv. úřadu justičního ze dne 20. března 1804 že potvrzeno bylo rozhodnutí appellačního soudu ze dne 27. prosince 1803, aby veřejným provoláním ve třech sousedních krajích cum clasula praeclusi vyzvali se, kdo by právo před králem bližší k uprázdněnému statku manskému Řídké mohli dokázati, a když na takovou proklamaci nikdo bližšího práva nedokázal, prohlášeny jsou Řídká a manské dvory v Čelíně ležící, Deymkovský a Karhanovský, za odumřelé. Referent, zástupce magistrátu a vicepresident appellačního soudu byli proti tomu, poněvadž řízení ono dávno již se nekoná a jenom při odumřelých manstvích Řídké a Čelíně nově provedeno jest.

U § 61 přijat dodatek pro Čechy, že man, jenž statek manský prodává, musí nejprve od nejvyššího dvorského sudí u desk dvorských otázan býti, vzdává-li králi dobrovolně právo manské, a když prohlásí se, že dobrovolně tak činí, že má nejv. dvorský sudí na místě královu a králů budoucích to od něho přijmouti, a ten, jemuž ten statek manský do desk dvorských má se vložiti, že musí rovněž tak býti dotázan, chce-li se v tom podle práva lenního zachovati a takové právo přijmouti a ke králi podle vysazení téhož manství a práva se chovati. Řád takový podle Zř. z. F. 55 a 58 (Pr. karlštejská §§ 10, 11, 13, 14) že se zachovává.

§ 103 většinou hlasů vynechán. V Čechách že není obyčeje, podle něhož manství, kteréž dědictvím přešlo a primo acquirente až ke čtvrtému stupni v linii sestupující, stane se manstvím rodovým; snad že jest v zemi některé, ale pak ať se pojme do práva provinciálního té země, k přijetí v právo všeobecné že není důvodu.

K §§ 191—196 většinou hlasů se připomenulo, že v Čechách proti manstvím korunním promlčení let místa dosud nemělo, ježto

<sup>5)</sup> Týž rozpor náhledův objevil se také při §§ 226 a 227 a 310.

vedle Maximilianského Zřízení zemského E. 32, k němuž Obnovené zř. z. P. 25 se vztahuje, proti králi, jeho regaliím a fisku promlčení nejde. Referent a vicepresident appell. soudu vyslovili se však proti tomu, poněvadž jsou v Čechách mnohá manství, při nichž vznik úvazku lenního není znám, a s druhé strany jsou mnohé zemské statky zpupné, jež prve manskými byly, a jichž titul allodialní na promlčení záleží, tudíž zjevno jest, že přední právo lenní, totiž observance, v Čechách svědčí promlčení.

V § 201 vyřčeno bylo: „Sind lehenherrliche Jurisdictionsgerechtheiten mit Gütern verbunden, so kann die Veräußerung solcher Güter und Herrschaften an Lehenunfähige nicht geschehen.“ Většinou hlasů změněn předpis ten tak, že nespůsobilý držitel povinen jest ustanoviti spůsobilého probošta lenního, jenž bude práva ta vykonávati; poněvadž statek jest věc hlavní a svrchovanost lenní věc vedlejší, a nebylo by přiměřené, aby někdo proto nebyl spůsobilý držeti principale, že není spůsobilý držeti accessorium. Že také panství schönbašské prodáno bylo držitelům k lenům nespůsobilým, na jichž místě hr. Julius Zedwitz zřízen jest za probošta lenního nad Mulzskými vesnicemi Watzkenreuthem a Dürngrünem, na Schönbachu závislými.

V § 298 stanovilo se, že pro dluhy manské věřitel může právo vésti toliko na užitky léna, „es wäre denn, dass die Verbindlichkeit, die Lehenschuld abzutragen, sich auf alle Nachfolger im Lehen, selbst auf den Lehenherrn, bei dem Heimfalle erstreckt, und der Hauptstamm ausdrücklich verhaftet ward.“ Usneseno, aby zůstalo při textu jeho, ale president mínil, aby za slovo „Lehenherrn“ vložilo se „wenn solcher die Substanz zu belasten berechtigt ist“, poněvadž každé zavadění nebo zadlužení jest spůsob zcizení, v Čechách však ani král nemůže sám o sobě („vor sich“) korunní léna zciziti a od koruny odtrhnouti, a bránily by tudíž odstavci navrženému již samy zákony české, jež o nezcitelnosti českých manství platí.

Když všechny paragrafy jsou vyřízeny, referent prohlásil, že měl by nyní předložiti návrh českého provinciálního práva lenního, ale že není s to, aby tak učinil. Že přes tři leta studoval ve spisech lenního hejtmanství zvláštnosti manství německých, ale nevníkl hluboko, že studoval dějiny, zřízení zemské a Karlštejnské právo lenní, ale jednotlivých lenních listův a privilejí manů českých všech že neznal. Že na vlastní útraty cestoval po kraji loketském, po okrsku chebském a ašském a po části Bayreuthska, leč vědomosti jeho že obmezují se na pojmy všeobecné a na to, že téměř každý manský dvůr má jiné právo lenní. On že nemá tedy všech vědomostí potřebných, aby provinciální práva a privilegia na manství Čech se vztahující mohl snést a důkladné přednesení učiniti.

Nápadnou různost českých manství že světle ukáže následující skizza.

1. Úřad dvorského sudí jest stolicí manskou t. ř. českých manství, která dílem od hradu Karlštejna pocházejí, dílem od komorních statkův a dílem od statkův skonfiskovaných. V deskách dvorských nalezá se zvláštní lenní právo Karlštejnské, jež není vyhlášený zákon, ale soudní památka pozůstávajících obyčejův manských a podle zásad lenního práva tedy na místě prvním má platnost. Ježto však nápis v deskách dvorských hlásá, že jest to lenní právo statkův manských, jež k hradu Karlštejnu náležejí, není námitka vyloučena, že na jiná manství česká nelze ho užiti, a bylo by po každé dokázati, že také pro to které jiné manství zachovává se lenní právo Karlštejnské.

Nejpodstatnější zásady Karlštejnského práva lenního jsou tyto. Manství jsou veskrz mužská. Přejíždějí na nejstaršího syna, jenž s bratry o dědické podíly jejich se porovná. Vybytné vdovy a dcery záleží z 10 kop čili 11 zl. 40 kr. konv. m. a jedné krávy. Povolení k zadlužení, zcizení a pořizení udílí dvorský sudí nástupcův a čekancův neslyše. Držitelé manství rytířských mají povinnost při vpádu nepřátelském hradu Karlštejnského hájiti, robotní manové musí na hradě stráž držeti, plac zámecký umétati a Ave Maria zvoniti.

2. Král. úřad purkrabský jest lenním pánem a) nad samostatnými statky a dvory in curte domini, b) nad jednotlivými pozemnostmi nebo právy, jež k jiným statkům, dvorům nebo domkům in curte domini nebo v bayreuthské Fraisi příslušejí, a konečně c) nad některými statky a pozemnostmi ve Fraisi hornofalcké. Všecka ta manství jsou dědičná, zcizují a zastavují se jako allodia, pořizuje se o nich jak o allodiích, a dědí se jako allodia. Jen při změnách vydá se manská rekognicí, a slibuje se bez přísahy rukou dáním povinnost manská. Odúmrti nejsou tu obvyklé.

3. Město Cheb má v okrese chebském a ašském, pak v Bayreuthu četné many. Mimo to obdrželo r. 1769 výsost manskou nad manstvími Sparneckými, jež v chebském okrese jsou roztroušena. Purkmistr chebský jest probošt manský. I tu záleží svazek manský jen na rekognicí manské při změnách. Manství jsou dědičná a dědí se jako allodia.

4. Křižovnická komenda v Chebu jest lenním pánem nad rozličnými pozemnostmi v Bayreuthu a ve Fraisi. Držitelé jejich nedostávají žádných listův manských ani rekognicí či listův mutovních, nýbrž jejich kupní listiny zmiňují se jen o svazku manském a odúmrtosti, jež „Erbfälligkeit“ bývá zvána. Když nastoupí nový komendator, vykonají řádnou přísahu manskou a poddanskou. Při změnách in manu serviente slibuje se povinnost poddanská a manská rukou dáním. Komendator obdrží, když zemře hospodář, nejlepšího vola, a když zemře hospodyně, nejlepší krávu. Není-li mužských potomků, zaplatí dcery několik vavřínových tolarů,<sup>6)</sup> nejvýše deset, in recognitionem

<sup>6)</sup> Laubtaler, écu de six francs. Srv. *Becher*, Das österr. Münzwesen (1838), I., 1, str. 126.

et reuolutionem caducitatis. Dědická posloupnost srovnává se s posloupností allodiální, jenom že nastupuje v grunt syn nejmladší. Manové po nejvíce prodávají svá manství libovolně, jakož vůbec vykonávání komendatorovy lenní výsosti nad těmito many, jež dílem ve Fraisi dílem extra curtem regni se nacházejí, za nynějšího politického zřízení jest jen překární.

5. Klášter sv. Klary v Chebu stal se takto lenním pánem. V Chebu jest t. zv. kamenný dům („Steinhaus“<sup>7)</sup>). Byl fojtstvím kláštera waldsasského, od něhož některé pozemnosti v chebském okrese a ve smísených vsích fraisských<sup>8)</sup> za léna se dávaly. Když bavorská vláda r. 1803 klášter waldsasský zrušila a zabrala, přikázána jsou tato manství na kamenném domě závislá ke klášteru sv. Klary.<sup>9)</sup> Úřad sv. Klary zakládá nyní manskou knihu, k níž však materiál nemá. Dotazuje se manův a opisuje si listiny, jež mají v rukou. Jaké tu právo manské, nedá se ještě určit.

6. Manství Nothhaftská jsou rozličné v okrsku chebském roztroušené pozemnosti, nad nimiž svobodní pánové z Nothhaftu, držitelé kr. českých manství ve Falci ležících Poppenreuthu, Friedenfeldu a Weissenstadtu vykonávali lenní výsost skrze probošta lenního. Individuální manské právo nepatrných těch manství bylo by teprve prozkoumati, a bude to s těžkostí lze, ježto falctí nyní lenní pánové budou se míti na pozoru, aby podanými zprávami nebo vydanými spisy sami neosvědčili vzdání se výsosti lenní.

7. V ašském území celý úvazek manský záleží na tom, že veškery pozemnosti osob tam usedlých považují se za podmanství, a zapravuje se vrchnosti při každé změně in manu serviente 10% hodnoty, kteráž ustanoví se narovněním nebo nestrannickým odhadem, a v případnostech smrti taxa úmrtní pro každé podmanství zvlášť vyměřená. Starší knihy gruntovní dokazují, že dříve děly se zápisy držební na základě vrchnostenských listů lenních, a pozemnosti zcizovaly se a zavazovaly jen s přivolením vrchnosti jako lenního pána. Od několika desítiletí však poddaní v okrese ašském nakládají s týmiž pozemnostmi zcela libovolně, a celý svazek manský záleží jen ve platu lenním.

8. Držitelé hraběcích Zedwitzských manství Předního a Zadního Liebensteinu vykonávají výsost podlenní docela téhož objemu jako pánové ašští. Grunty dotčené svobodně dědí synové a dcery, ony mohou se volně prodávati, jenom odvádí se desátý haléř jako plat lenní.

9. Na kr. manském statku Fleissen jsou všichni držitelé pozemností podmany vrchnosti. Tato podmanství přecházejí toliko na potomky, pohlaví mužského i ženského; otcí propuštěno jest, aby mezi

<sup>7)</sup> Viz *Prökl*, Eger und das Egerland. 2. vyd. (1877), I, str. 479 a násl.

<sup>8)</sup> Viz k tomu *Prökl*, II., str. 403 a násl.

<sup>9)</sup> Zrušen již r. 1782. Byl v ten čas statek náboženského fondu. *Prökl*, I., str. 614 a násl.

dětni svými pořídil. Jiní příbuzní posledního držitele nenastupují po něm, třeba byli potomky manů dřívějších nebo prvního nabyvatele. Žádný man nemůže bez vrchnostenského povolení léno své zastaviti nebo posledním nařízením či jednáním mezi živými na osoby jiné než přirozené své děti převésti. Při změnách držebních in manu serviente nový nástupce v manství platí 10% jako plat lenní, a vrchnost vezme si nejlepšího vola. Zemře-li man bezdětek, vrchnost zabeře statek jako léno odumřelé, prodá jej dle libosti, ale s týmž úvazkem manským jako prvé.

10. Na kr. manstvích v. Mulzských Wallhofu, Novém Dvoře (Neuhof), Hörsinu a Steingrubu všichni poddaní jsou podmany. Manství přecházejí toliko na syny posledního držitele, dcery a agnati ostatní jsou vyloučeni. Podmanové ti nesmějí pozemností svých ani zciziti ani zastaviti bez přivolení vrchnosti jako lenního pána. Při změně in manu serviente vezme si vrchnost nejlepšího vola. Tolikéž, když pozemnost přejde na osobu cizí, nebo když více synův učiní smlouvu dílčí, obdrží 10. halěr t. j. 10% hodnoty, při čemž podotknouti jest, zakoupí-li se poddaný z panství cizího, že kromě téhož 10. halěře ustanoví se ještě pro vždy roční plat lenní a plat z proměny, kdež odvod 10. halěře při změnách budoucích mine.

11. Jest také více manství soukromých. Panství Schönbach jest lenním pánem v. Mulzských vesnic Watzkenreuthu a Dürngrünu. Ve Vildštejnu jest jeden man a v Altenteichu také jeden, oba však mají v lénu jen některé pozemky. A tak asi bude v Čechách ještě více manství soukromých, jichž vlastnost musila by se teprve vyšetřiti.

12. Největší a nejznamenitější manství království Českého jsou manství německá, jež podřízena jsou appellačnímu soudu jako lennímu hejtmanství a soudu. Všecka téměř, jež extra curtem království Českého leží, ztracena jsou člem. XV. míru prešburského.<sup>10)</sup> Zbývají z nich ještě pouze knížecí Schwarzburská manství Rudolstadt, Könitz a manství Zum Stein v Duryňkách a knížecí Reusská manství ve Fojtlandu. I ta přestala zrušením říše německé, a jest tuze pochybovati, že za nynějších poměrů diplomatických svrchovanost lenní nad knížaty ze Schwarzburgu a knížaty z Reussu uhájiti bude lze. Zůstávají tedy jen německá manství intra curtem. Jsou to celé území ašské, Přední a Zadní Liebenstein, Fleissen, Wallhof, Nový Dvůr (Neuhof), Hörsin a Steingrub, pak St. Niklasberg. Manství posléze řečené jest ženské, ostatní jsou manství mužská, v něž více nástupců následují secundum stirpes. Manům uděluje léna kancelář dvorská; manství své manové nemohou ani zadlužiti ani zciziti. Manové ašští požívají zejména svobody od daní, soudnictví kriminálního a některých menších předností podle temperamentních punktů z r. 1775.<sup>11)</sup>

<sup>10)</sup> Sb. pol. zák. císař. Frant., sv. 25. (r. 1805), str. 165 a násl.

<sup>11)</sup> *Haimertl*, Die deutsche Lehenhauptmannschaft in Böhmen (1848), str. 107 a násl.

Za takové různosti manství v Čechách ležících nebo na Čechách závislých že jest těžko přijmouti všeobecné právo lenní a ještě těžší sdělati právo provinciální. Jenom kdyby mu zjednána byla možnost poznati veškerá manství česká, byl by referent s to, aby nynější zřízení v provinciálním právu českém sestavil a předložil návrh důkladný, pokud jednostejnost měla by se zavésti, a pokud práva provinciální a privilegia zachovati.

Avšak studium zřízení a práva lenního že vedlo referenta k přesvědčení, že není na čase vyhlásiti nový řád lenní.

Dotud svazek manský posuzovati jest především podle lenního listu nebo jiných zvláštních listin o svazku tom sepsaných, potom dle obyčejův, jež pro dotčené manství zejména nebo pro ten který lenní soud vůbec lze dokázati, nebo jež jsou notorické. Dalším pak pořadem, co se týče manství českých, podle Zřízení zemského a práva longobardského, a co se týče manství německých, podle práva longobardského a německého práva státního a lenního. Nový řád lenní změnil by tento pořad; nechtěl-li by však partikulárním zvláštnostem derogovati, nepomohl by nic, naopak zapletl by ještě více práva lenní již bez toho temná.

Duchu času, dobru státu, zájmům zeměpána i prospěchům občanů státních lépe by vyhovělo zrušení svazku manského, než upevnění jeho novým zákonem. Svazek manský jest plod doby nejtemnější, výmysl lidí, již měli nejzvrácenější pojmy o právu. V dobách, kdy tresty za zločin byly t. zv. compositiones, totiž pokuty peněžité, utvrzen byl svazek lenní zákony ripuarskými a salickými. Za pěstního práva a loupežení středověkého svazek manský měl cenu, poněvadž mocný zjednal si tak many a slabý sobě ochranu. Ochrana pánova a věrnost manova tvořily podstatu i obsah práva lenního. Dnes však ochrana lenního práva a věrnost manova nemají žádného smyslu, a těžko si při těch slovech něco mysliti. V čem pak záleží ochrana, již zeměpanský man od svého zeměpána požívá? Ve které příčině požívá větší ochrany než občan jiný? A zachovávají zeměpanští manové zeměpánu větší věrnost než jiní poddaní, konají mu vydatnější služby vojenské? U podmanství a manství soukromých všecka podstata svazku lenního již počíná býti směšnou. Čím pak chrání 72 držitelů panství schönbašského své many pány v. Mulz, a v čem záleží věrnost těchto k lenním pánům? Jest vůbec některý jiný lenní pán, jenž mohl by povídati o věrnosti svých manův, a jest některý man, jenž mohl by něco říci o ochraně, již mu poskytuje lenní pán? Není slušné, aby pozůstávalo zřízení, jehož podstatné podmínky již přestaly, aby lidé obtěžováni byli formalitami, jichž právní a rozumnou příčinu hledati jest v dějinách dob dávno minulých, a jež do časů dnešních po žádné stránce se nehodí. Duchu nynější doby svazek lenní se protiví a titulům nabyvacím, na jichž základě manové dnešního dne držení len docházejí, patrně není přiměřený.

Zrušení svazku manského bylo by také s prospěchem jak státu a zeměpánu tak zájmům soukromým. Dočasní uživatelé půdy bývají vůbec špatní vzdělavatelé její. Co má být manům pohnutkou, aby na kulturu lesní vynaložili sumy znamenitější, z nichž užitku oni se nedočkají, nebo aby stavěli trvanlivá stavení, bytné cesty a zděné mosty, aby čistili rybníky a jinaké drahé náklady podnikali, jež nástupcům jejich k většímu budou prospěchu než jim samým. Má-li dcery, obává se man, aby jich nezkrátil, nebo syn z manství obživu přece mítí bude, ale dcera může věna a zaopatření dojítí jenom z úspor rodičův. A man, který nemá dětí, tuze zřídka bude rozsívati, aby klidili jiní příbuzní, cizí čekalci nebo pán lenní. Zkušenost to potvrzuje. Tak n. př. jedno z největších českých manství, okrsek ašský, má 6 čtverečných mil plochy, neplatí žádných dávek zeměpanských a přece všem hrabatům a pánům Zedwitzům dohromady nevynáší ročně celých 30.000 zl., kdežto jiné panství takové rozlohy a stejné prostřední půdy nejméně 100.000 zl. musí vynésti. Ale fundus instructus všude je nedostatečný, lesy jsou vysekány a dílem se nekultivují. Poddaní nastupující v držení 10procentním poplatkem lenním se vysilují i nenamahají se, aby pozemnost jejich na ceně získala, čímž by také plat lenní se zvýšil.

Není potřebí dalších důkazů, že soustava lenní záhubná jest státu, jehož bohatství záleží v plodinách. Pozemnosti, na něž se nenakládá, vynášejí méně a zmenšují národní bohatství a blahobyť. Pro blaho vlasti jest zrušení svazku lenního si žádati. Blaho její jest však bohatství zeměpána nejen ve smyslu mravním, alebrž i ve smyslu kamealistickém. Svrchovanost lenní jest plané právo zeměpanské. V dobách dřívějších svrchovanost lenní poskytovala lesku, jenž spočíval na skutečné moci, v dobách dnešních neposkytuje ničeho. Dnešní svrchovanost lenní jest pouhou formalitou, jež úřady i strany zaneprazdňuje, psaní přidělovává, ale zeměpánu prospívá málo nebo neprospívá nic. Odúmrtí jsou řídké. Co vynesly státu za posledních 25 let? Jsou nyní některá manství uprázdněna, Řídká totiž a Čelín. Ale Řídká jest velmi zadlužena. A má-li se lenní zřízení zachovati, musí se oba statky novým manům udělití. Výnos tax udělovacích a schvalovacích zvažuje se náklady režie a častějších komisí, jež se na útraty aerární vypravují. Všecek prospěch záleží na tom, že časem naskytne se zeměpánu příležitost, aby odměnil zasloužilé služebníky státní.

Má-li však odměna taková mítí žádoucí účinek, musí býtí udělena v náležitý čas. Manství se však uprazdňují zřídka a nikoli právě v dobu, kdy bylo by na čase výtečnou zásluhou odměniti. Kdyby však svazek manský nezrušil se rychlým zákonem, nýbrž smlouvami allodialisačními, mohla by vláda opatřiti si fond, z něhož bylo by lze odměňovati zásluhy skvěle a v pravý čas. Ve všech odvětvích služby státní mohlo by se dosíci nejúčinnějšího povzbuzení k napjetí sil a k obětování prospěchů vlastních, kdyby polovice z výnosu allodialisačních záplat užilo se

k příplatkům při záslužných rádech a polovice k odměnám v penězích a realitách, kdežto kapitál sám zachoval by se pro vždy.

Soukromí lenní pánové získali by penězi allodialisačními a manovými rádi by peníze ty zaplatili, aby nabyli úplných práv vlastnických.

Jenom o zkrácení agnatův a čekalcův mohlo by se mluvit, jejichž práva by allodialisační zanikla. Ale 1. jest smlouva manská od zřízení rodinného fideikomisu velmi rozdílná. Jen rodinný fideikomis má za účel zachování rodiny, bohatství prvorozenčovo a appanažování kadetův. Při smlouvě manské na to se nepomýšlí, jediné pohnutky a podmínky jsou tu věrnost manova a ochrana lenního pána. Práva potomstva jsou tu tedy cosi nahodilého, nic podstatného, a není třeba k nim míti zřetel, když rozhoduje se otázka, má-li se svazek manský zrušiti. 2. U českých manství, u německých podmanství a manství selských nejedná se o čekalství a agnatech. Lenní pánové udílí konsens bez ohledu na nástupce. Zřetel onen byl by tedy jen při německých manstvích korunních. Než i tu může býti pominut, ježto, 3. blaho šlechtických rodin manských bylo by allodialisováním manství mnohem lépe opatřeno. Nebo v německá manství následují mužští dědicové in communione, hospodářství se tak rozděluje, jeden každý musí býti sám svým úředníkem, žádný nemá peněz, jimiž by hospodářství mohl vypraviti, a tak rodina klesá na zadlužené málo vzdělané zemany, z nichž stát vynikajících služebníků nezíská. Zrušení svazku manského jest jediný prostředek, aby se rodiny takové zase pozdvihly. A jestliže nicméně bralo by se v pochybnost, že práva nástupců k podstatě manského svazku nenáležejí, mohly by se 4. při allodialisaci německých manství korunních fideikomisní kapitály utvořiti a úmluvou rodiny dotčené a následujícím schválením zeměpanským v jistý řád nástupnický a požívací přivesti. Ovšem by kapitály ty nesměly býti tuze velké, aby nabyvatelé allodií sami nebyli ochuzeni.

Ježto nejde o věc stran, nýbrž o blaho všeobecné, že lze bez vyzvání zákonodárci navrhnouti, co dobré a správné jest, a tudíž přimlouvá se referent za podání návrhu, aby Jeho Veličenstvo neráčilo vydati nový řád lenní, nýbrž ráčilo ustanoviti komisi, která by cestou smírnou a to vyjednáváním komisaře se stranami, jež by se dělo v tom kterém manství samém, a při němž k místním poměrům bylo by podstatný míti zřetel, allodialisaci veškerých zeměpanských i soukromých manství ujednala a k nejvyššímu schválení předložila.

K podpoře návrhu toho referent uvedl ještě, že Ferdinand III. reskriptem ze dne 13. listopadu 1646<sup>12)</sup> nařídil, aby manství kraje loketského za svobodné statky dědičné a allodiální byla vysazena, passiva jejich do desk zemských vtělena a při tom aby za vklad vybíraly se 2 zl. z 1000 zl. Tím celý kraj obdržel stejné zřízení s ostatní zemí, a pozořuhodné jest, že při allodialisaci této nebylo žádné řeči

<sup>12)</sup> Codex Ferd.-Leop., p. 249.

o právech agnatův, jakkoliv vlastnost manství loketských byla podobná jako posavadní vlastnost manství v okrese chebském a ašském. Tehdy byli zřízení manskému o půldruhého století blíže a neshledávali, že by nástupnická práva agnatů patřila k podstatě svazku manského. Okrsky chebský a ašský náležejí nyní ku kraji loketskému, i bylo by zajisté přiměřené dáti okresům těm stejné zřízení, jako jest v zemi ostatní.

Že pak i v novějších časech allodialisace manství jevila se státní správě prospěšným opatřením, dotvrzují nejv. dekrety ze dne 4. února r. 1787<sup>13)</sup> a ze dne 8. ledna 1789,<sup>14)</sup> jež nařídily, aby uprázdněná manství zeměpanská nebo na náboženském fondu či na duchovenstvu závislá svobodně byla prodána, a položily tak již základ k ubývání lén.

Vicepresident appellační, komorní prokurátor, zástupce stavovský a zástupce pražského magistrátu však mínili, že z úmyslu zeměpánova vydati nový lenní řád, zjevna jest již vůle jeho manské zřízení zachovati, a že bylo by vzhledem k jasné vůli takové tím odvážlivější navrhnouti zrušení lén, ježto bylo by pak uvážiti poměry, jichž dotýkati se komisi této nepřisluší. Zástupce zemského práva souhlasil s návrhem, aby, ježto zřízení manské k poměrům nynějším se nehodí, stalo se na nejv. místě předložení, nebylo-li by spíše radno svazek lenní zrušiti, nežli řád lenní obnoviti, ale v kameralistické podněty referentovy, aby se komise nespouštěla.<sup>15)</sup> Návrh referentův tedy padl.

Ale nezůstal bez povšimnutí.

Dv. rada Fölsch, jemuž došlé připomínky zemských komisí jsou odevzdány, podal o něm obšírné vyjádření.

Prohlašuje tu, že při veliké rozmanitosti lenního zřízení ve státech císařství rakouského nový všeobecný řád lenní bez zvláštních práv provinciálních spíše zmatky by způsobil, než pořádek zavedl, a zdělání potřebných provinciálních práv že spojeno jest s velkými obtížemi, i nelze je očekávati v brzkém čase. Uvažuje pak o návrhu Jordanovu s hlediska politického, kamerálního a právního. Uvažuje takto.

Od těch čas, co soustava lenní úplně se rozvinula, poměry hospodářské a poměry jednotlivých stavů mnoho se změnily, zákonodárství civilní bralo se za duchem času, a soustava lenní nesmí zůstatí ve směru protivném. Ale v soustavě lenní poměrům nynějším přizpůsobené byla by žádoucí vis conservatrix, jež mírnila by ducha od změny ku změně snažného a vládu aristokracie peněžní, mravům nejzhoubnější, a působila jistou stálost v majetku a rodinách, státu užitečnou. Spojení povinnosti manské a povinnosti poddanské rozmnožuje svazky společnost sjednocující a přispívá k zachování pozůstávajícího zřízení

<sup>13)</sup> Jos. II. Verord. u. Gesetze in chron. Ord. VII., str. 250 (viz i str. 267, Handbuch d. unter Jos. II. ergang. Verord. u. Gesetze XIII., str. 572).

<sup>14)</sup> V téže sbírce IX., str. 33.

<sup>15)</sup> Srv. p. Macneven v sezení tom nebyl, a gubernium zastupoval gub. rada Tvrdý.

a občanského pořádku, monarchie dědičná zdá se jistý způsob soustavy lenní, řády rytířské a pod., již s sebou nésti. Mezi spisovateli politickými jsou důležití zastanci zmírněné soustavy lenní, kterou pokládají za ohradu svobody občanské.

Allodialisační komise stály by veliký náklad, narovnáni o cenu lenní výsosti lehkou se nestane, ježto manové budou povinnosti své manské nízko odhadovati. A jest na pováženou, máli se „hlavní kmen staroněmeckého lesa“ poraziti, aby cena jeho přijala se najednou, nebo raději řádně opatrovati, aby také nástupcové pozdější měli užitek.

Kdyby šlo o allodialisaci soukromou a partikulární, neslušelo by dopustiti, aby držitel manství pro užitek svůj mohl nástupce zkrátiti a statek na př. dcerám svým zachovati. Ale bude-li státem provedena allodialisace všeobecná, pak dlužno přisvědčiti, že smlouva lenní směřuje k vzájemné ochraně, nikoli k zaopatření potomstva, a ti, kdo nápadu manství mohou se nadíti, že přísného práva nástupnického nemají. Proto také malé fideikomisy peněžní nemusily by se zřizovati všeobecně, mohly by se zřídit jen v případech takových, kde dá se to snadno dělati, a jsou zvláštní důvody slušnosti. K otázce té pouze s hlediska politického bylo by přikročiti. Mocnár nepochybně má právo zrušiti léna a ustanoviti zákonem, pokud fideikomisy bez ujmy celku mohou se zřídit. Náhrady allodialisační za manství zeměpanská náležely by patrně zeměpánu. Než, i co se tkne manství soukromých, pamatovati jest, že ochranu, již lenní pán a vasal měli sobě poskytovat, dávno již zeměpán sám na se vzal, a náklad na obranu země aerarium uhražuje. K tomu důvodu již poukazuje nařízení císaře Josefa II., že uprázdněná manství, jež od biskupův a opatův světským držitelům byla udělena, mají se zabrati ad fundum religiosum, poněvadž příčina, pro kterou biskupové a opatové dávali světským držitelům rozličné statky in feudum, nepozůstává již, alebrž všechny statky kostelův a duchovenstva požívají nyní ochrany státu sama.<sup>16)</sup> Jenom určení jich k náboženskému fondu nebylo přísně důsledné, neboť duchovenstvu nedostává se ochrany na útraty náboženského fondu, nýbrž na útraty státní. Ovšem blahovolná vláda císařská jde před se s šetrností co největší, a tudy nechťsi světští lenní pánové soukromí dotčenou náhradu obdrží.

Po úvahách těch praví se závěrkem, že jsou tedy některé důvody nikoli nepatrné pro zachování lén, ale přes to že nakloní se k návrhu Jordanovu, kdož uváží nedostatky starého práva lenního a nesnáze, jaké k pořízení nových úplných zákonův a zvláště k pořízení potřebných práv provinciálních bylo by překonati, a uváží dále, že svazek lenní již příliš proděravěl a na pouhou obtěžující formalitu sešel, aby mohl poskytovat prospěchů, jež se mohou na něm chváliti, prospěchů, jichž v státě tom bezpečněji nadíti se lze od zařízení účelnějších a v poměry doby nynější se hodících.

<sup>16)</sup> Svrchu citovaný dv. dekr. ze dne 4. února 1787 (pozn. 13.).

Zákonodárná komise justiční „shledala otázku namítnutou tak důležitou a kladné rozhodnutí její podepřeno od app. rady Jordana důvody tak závažnými, že pokládala za nutné vzítí především předběžnou otázku tuto v poradu, aby mohla podati Jeho Veličenstvu určité o ní dobré zdání“.<sup>17)</sup> Vyžádala si, v únoru 1809, od spojené dvorské kanceláře zdání její. V červenci 1811 opakovala svou žádost a obdržela odpověď, že „vypracování dolnorakouské vlády o věci té jest již předloženo, a jakmile důležitost věci a jiné pilné záležitosti dovolí, že dobré zdání bude dáno.“

Žádoucí chvíle dvorská kancelář dlouho nenašla. Zatím v listopadu 1812 učinila nejv. přednesení strany manství ve Štýrsku, k němuž došlo jí nejv. rozhodnutí ze dne 7. ledna 1813, že všechno allodialisování lén má minouti. A když později v několika případech, jež zdály se jí „zřetele hodnými“, navrhla „výminečně“, aby allodialisace byla povolena, odkázána jest na ono rozhodnutí dřívější.

V červenci 1816 císař přikázal, aby mu dvorská kancelář podala zdání své o navrženém zřízení ústřední správy pro záležitosti lenní ve všech zemích<sup>18)</sup> a oznámila, kam dospělo jednání o návrhu nového řádu lenního. Dvorská kancelář obrátila se k zákonodárné komisi s dotazem, jak daleko s prací dotčenou jest. Když zákonodárná komise na to připomenula, že dosíci chce nejprve rozhodnutí otázky, nemají-li se léna zrušiti, a dobré zdání od dvorské kanceláře opětovně vyžadované že dosud jí nedošlo, dvorská kancelář odpověděla jí, že otázka, mají-li se léna zrušiti, již jest rozhodnuta záporně, i sdělila s ní zmíněná nejv. rozhodnutí, jimiž se allodialisace nepřipouští. Na to zákonodárná komise uložila ihned dv. radovi Fölschovi, aby ujal se další práce o svém návrhu, oznámila to dvorské kanceláři i žádala ji, aby uveden byl postup jednání jejího k vědomosti panovníkově, ježto nezdá se, že by sdělená s ní nejv. rozhodnutí obsahovala v sobě již konečné vyřízení předběžné otázky, nemá-li se svazek lenní zrušiti, a nadíti se jest rozhodnutí určitějšího.

Nejp. přednesením dne 27. března 1817 dvorská kancelář učinila císaři zprávu. Zpráva ta vyřízena jest následujícím nejv. rozhodnutím ze dne 16. června 1817: Ich will, dass Meine über den Vortrag der vereint. Hofkanzlei vom 19. November 1812 erflossene Entschliessung vom 7. Jänner 1813 ad *d*, dass es von aller fernern Allodialisierung der Lehen überall abzukommen habe, zur allgemeinen Richtschnur genommen, und jede weitere Frage, ob der Lehensnexus aufzuheben sei, beseitigt werde.“

Tím na ten čas otázka řečená jest odpravena.

<sup>17)</sup> Z protokolu zákonodárné komise ze dne 2. ledna 1817.

<sup>18)</sup> Návrh takový učinil vicepresident moravsko-slezského gubernia Filip ryt. Stahl.